

פרי ביכורים

חידושי הלכה והגות משולחנו של מורינו הגאון רבי יצחק מאיר הגר שליט"א

רב ומו"צ דקהילת חניכי הישיבות רמת בית שמש ב'

י"ל ע"י מכון תורה ברמה רמב"ש ב' הערות ושאלות pribicurim100@gmail.com

ל.ה.ו. פרשת עקב תש"פ

וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך

ביסוד מצות מזוזה

א. בטור יו"ד סי' רפ"ה הובא נתינתה בטפח החיצון כדי שישמור מבחוץ על הבית. והובא בבית יוסף מחלוקת האמוראים ממנחות לג: בטעם הדבר דנתינתה בטפח הסמוך לרה"ר רבנן אמרי כדי שיפגע במזוזה מיד רב חנינא מסורא אומר כי היכי דתינטריה.

ולהלכה נקטינן כטעם זה של שמירה וכמבו' בטור ושו"ע סעי' ב' (ואעפ"י שמרש"י שם לג. ד"ה בטפח הסמוך, נראה דקי"ל כל"ק). אף שגם טעם זה של זכירה מובא בטור אך זה לא כטעם נתינה בחוץ אלא כמעלה שיש במזוזה ביחס לשאר מצוות, ויתירה מזו שהטעם שיפגע במזוזה המובא בגמ' אינו דומה להמובא בטור דבגמ' אין הכוונה בכדי שיזכור המצוות אלא שיפגע

במצוה כשמגיע לביתו כדמוכח מרש"י, יעויי' ברש"י בפסחים ד. בד"ה חובת הדר, דמשמע דנוקט את טעם השמירה אך גם מחייב מצד שהוא יוצא ונכנס בה.

והנ"מ בין אלו הטעמים נראה, א' בכוונת המצוה, דהנה בספר חו"ב בש"ס כ' לחדש שבמזוזה אם כיון רק לשם שמירה אין זה חסרון בכוונה לשם מצוה הנצרכת בכל עשיית מצוה משום שחלק מעיקרי מצוה זו היא בכדי לשמור הבית ואין השמירה חלק נפרד ממנה. ואם נתינתה בטפח החיצון בכדי שישמור הרי שכך הוא גם מכיון בעת תלייתו בטפח החיצון ואין חסרון בכוונת המצוה בכך. אך אם הטעם הוא בכדי שיפגע במצוה תחילה יתכן דאין ראוי לכיון ולהיפך יעכב במצוה אם כן כיון לשם שמירה.

כמו כן יש להעיר אם באלו המקומות שאין חיוב מזוזה אם יניח שם מזוזה אם יהיה בה סגולת השמירה, דהיינו, האם שמירת המזוזה היא בגלל המצוה שבה או שהמצוה הוי חיוב אך אפי' אם ליכא חיוב מזוזה באותו מקום מ"מ יש בה את סגולת השמירה וכעין שמצאנו במהר"ם מרוטנבורג הובא בטור סי' רפ"ו ס"י שהניח מזוזה בבית המדרש כי רוח רעה ביעתתו קודם שקבע מזוזה.

ודוחק לומר שמזה שהיה רוח רעה הוכיח שחייב במזוזה וזה מה ששמרו, כי ל' הטור שם מורה שמעיקר הדין ביהמ"ד פטור ממזוזה רק שהמהר"ם הניחו שם מפני רוח רעה.

ב. ומצאנו כמו כן בירושלמי סוף מגילה על בית מונבז שהיו עושין מזוזה במקומות הפטורים משום שמירה. וכן מוכח גם ממס' ברכות כג. שהיו מכניסין עימן תפילין אפי' שלא בדרך לבישה כי היכי דתינטרן.

ובתוס' אנשי שם במס' כלים פ"ז מט"ז על מה שכ' התו"ט שבזמן המשנה נהגו ליטול מזוזה לשם שמירה, והעיר עליו שם מהרמב"ם בהל' מזוזה פ"ה

ה"ד שכ' על אלו העושים מהמזוזה סגולה ושמירה להנאת עצמן שאין להם חלק לעוה"ב וכו'. וקשה על זה, דהא הרי מהגמ' בברכות מוכח שאפי' שלא בעת קיום המצוה השתמשו בתפילין לשמירתן.

והאמת שיש מקום לחלק בין מזוזה לתפילין. שלכאו' בברכות מיירי בתפילין שהשתמשו בהם למצוה וגם לשמירה שלא בעת מצוותן, אך היותם משתמשים בהם לא רק לשמירה לא הוי זלזול בקדושתן ועוד יתירה מזו כי השמירה היא במה שהיו בשימוש של חפצא של מצוה, אך במזוזה שהרמב"ם מיירי מדובר שעושים זאת רק לשמירה ללא שום כוונת מצוה כלל. ויתכן שזהו הפי' בתוי"ט שם שנהגו ליטול המזוזה בזמן המשנה לשם שמירה מיירי שנטלו המזוזה שהיתה בדלת לשם מצוה לדרך שהרי כשאינם בביתם לית להו חיוב כיון דהוי חובת הדר, ואז הוי שמירה, כי אינם מבטלים המצוה בכך. ויעו"ש בתוס' אנשי שם מה שתירץ בדרכו.

ג. ועוד נ"מ בין הנהו תרי טעמי המובאים בגמ', האם הדין שנתינתה בטפח החיצון הוי בפתח החיצון או בכל פתחי הבית. להטעם של שמירה לכאו' זהו שייך בכל פתח המחוייב, אך להטעם שיפגע במצוה תחילה לכאו' זה שייך רק בכניסתו לבית. ובלשון הגמ' איתא, אמר רבא מצוה להניחה בטפח הסמוך לרה"ר ומזה משמע שרק בפתח הסמוך לרה"ר איתא להאי דינא. ועיי' בשו"ת מנחת אלעזר ח"א סי' לו מה שהאריך בזה.

ד. ועוד נ"מ נראה באופן שאינו ניכר המזוזה כלל כגון שהניחו קבור בתוך הכותל. דהנה בסי' רפ"ו ס"ה כ' השו"ע ובמקום טהרה טוב להיות נראית, ומקורו בכלבו סי' צ. אך בס' יד הקטנה במנחת עני ס"ק כה, דיש לפסול מזוזה שאינה ניכרת על אף שסותר לכאו' עצמו עם מה שכ' בתוך הספר סעיף יד שבמקום שיש נכרים יעשה מזוזה שאינה ניכרת. מ"מ דעתו נראית שבא לפסול אם אינו ניכר. ולכאו' יש להביא ראיה לשיטתו מהגמ' ביומא יא. דאביי סבר דמשום סכנה מהמושל פטרו את אבולי דמחוזא ממזוזה, והרי לכאו' יש מקום להשים מזוזה באופן שלא יהיה ניכר. אלא ע"כ שלא יוצאים בזה ידי"ח.

ולכאוף הדבר תלוי בב' אלו הטעמים, דאם נימא דיסוד מצות מזוזה לשמירה הוא בא וכי מה איכפת לן שהיא אינה נראית. אך אי נימא שבעי' שיפגע במצוה תחילה והשמירה אינה כי אם תוצאת המצוה הרי כשאינה נראית יתכן שחסר ביסוד המצוה. ויל"ע.

וראיתי בס' פתחי שערים עמ' שמ"א שהוכיח ממס' מזוזה שאי"צ להיראות, מהמובא שם (ב,יד) הלוקח בית מישראל בחזקה שיש שם מזוזה וכן הלוח מלבן לא ידליק עד שיבדקנה. ע"כ.

ויתכן לדחות הראי', דאף אם נימא דהוי אנוס ואינו יכול לקיים המצוה כתקנה מ"מ מניח הוא את המזוזה בתוך הדלת והיא תהיה לשמירה, ובזה מיירי שם במס' מזוזה, וגם מש"כ היד הקטנה שבמקום נכרים יעשה מזוזה שאינה ניכרת היינו רק לשם שמירה, אך לא לשם מצוה כי לגביה הוא אנוס.

ובענין המזוזה נסיים בדברי השל"ה מסכת חולין פרק תורה אור וז"ל, ונודע (ראה תקוני זהר תקון י"ח דף ל"ג ע"א - ב) כי מידת אדנ"י היא השער לקדושה העליונה, 'אדנ"י שפתי תפתח' (תהלים נא, יז). וכן 'מזוזה' בגימטריא אדנ"י. ותרגום של 'שער' 'תרעא', כן עולה אדנ"י במילואו אל"ף דל"ת נו"ן יו"ד. ובין זאת.

ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלוקיך

כיצד זוכים ליראת שמים

מסופר על המהרי"ל דיסקין שבשעה שהיה אומר בליל שבת קדש לפניו נעבוד ביראה ופחד, היה נראה עליו שהוא מלא רעדה ופחד מהדר גאון השם, כמו כן ידוע מהמגיד ממעזריטש שסיפר על מרנא הבעש"ט שהיה שלחנו בליל שבת קדש רועד מהרעדה והפחד של היראת שמים שהיה עליהם באותה שעה, כמו כן ידוע הסיפור המפורסם מבעל הישמח משה שביקש מהבורא עולם שתהיה לו יראת שמים כמו של האבות הק' אך נענה שזה יהיה בלתי אפשרי עבורו, וכך הוא הגיע עד הרמב"ם, וכשקיבל את היראת שמים של הרמב"ם הוא רעד באופן שכבר לא יכול היה לעמוד בזה. (מסתמא הפשט בזה הוא שהוא ביקש גילוי של הדר גאון ה' כדי שיוכל ויזכה להגיע ליראה כזו, כי הרי לבקש יראת שמים לא שייך כי אינו בידי שמים כפי שיבואר להלן).

הגמ' אומרת במס' ברכות לג: על היראת שמים, וכי מילתא זוטרתא היא, הרי יראת שמים אינה בבחינת מה. היא הרי משהו גדול ביותר, וכמאמר הגמ' במס' שבת לא: ויומא עב: שהיא הפתח שדרכו נכנסים לפתח הפנימי, שזהו התורה והמעשה כפי' רש"י שם, עד כדי שהגמ' אומרת שם, אמר רב יהודה לא ברא הקב"ה את העולם אלא כדי שייראו מלפניו שנאמר, והאלוקים עשה שייראו מלפניו. ואמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר אין לו לקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנאמר ועתה ישראל מה השם שואל מעמך כי אם ליראה וכו' ויאמר לאדם הן יראת השם אחת, שכן בלשון יוני קוראים לאחת הן תסתיים. יש לציין שגם בלשון האידיש הן היא אחת, הרי שמאז ועד עתה יראת ה' נשארה אחת.

והמהרש"א שם הביא את דברי בעל הערוך שכ' וז"ל, הן עם לבדד ישכון הן בלשון יווני אחת שאינם מתחשבין עם אומה אחרת תדע שכן הוא חשוב כל האותיות ואתה מוצא כולן יש להן זוג חוץ מה' ונון שאין להם בן זוג כמו"ש בערך אטב"ח יעוי"ש. ולפי זה מפרש שם המהרש"א שלקב"ה אין מהאדם שום עבודה רק יראת שמים כי כל היתר לא תלוי בבחירתו חוץ מיראת השם שתלוי רק באדם והיינו שאין לו בן זוג בזה. עכ"ל.

וכך כתב בעל התניא בפרק מא וז"ל, ברם צריך להיות לזכרון תמיד ראשית העבודה ועיקרה ושורשה והוא, כי אף שהיראה היא שרש לסור מרע והאהבה לועשה טוב אף עך פי כן לא די לעורר האהבה לבדה לועשה טוב, ולפחות צריך לעורר תחילה היראה הטבעית המוסתרת בלב כל ישראל שלא למרוד במלך מלכי המלכים הקב"ה כנ"ל שתהא בהתגלות ליבו ומוחו על כל פנים וכו' וכו'.

וחשוב עד מאד ללמוד פרק מא ופרק מב בספר התניא במה שהאריך מאד בלשונו הקדוש כדי לקבל הבנה ביראת השם כי הרי אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראה השם ודעת אלוקים תמצא. והרי ללא יראה אין חכמה וראשית חכמה יראת השם, הרי שאין הבנה וחכמה ללא יראת השם וככל שמרבים ביראת השם כך החכמה גדלה וצומחת ביחד עם זה.

וחשוב מאד ללמוד את סוגיית יראת שמים וכמו שכתב הרש"ר הירש בפירושו עה"ת בפרשת ואתחנן וז"ל, יום אשר עמדת וגו' אשר ילמדון וגו'. מסתבר שמלים אלה אינן מוסבות אל דברי שלפניהן, שהרי רוב דברי ה' היו מצוות שיש לקיים אותן במעשים, ולפיכך ראוי היה לומר "אשר ילמדון לעשות" אלא "אשר ילמדון ליראה" הוא משפט התכלית של הקהל וגו' ואשמעם וגו'. העם כולו ישמע את דברי ה' במישרין למען ילמדו ליראה את ה' כל ימיהם וילמדו גם את בניהם ליראה את ה'. תכלית זו של מתן תורה מידי ה' במישרין מפורשת בלשון דומה גם במקום אחר: "כי וגו' בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו" (שמות כ, יז). אולם אותה יראת ה'.

יראת שמים של אדם מישראל, איננה תוצאה של רגשות ומצבי רוח מעורפלים, שכן יראת ה' טעונה "לימוד". פעמים אחדות מדברת התורה על לימוד היראה. כך כאן: "ילמדון ליראה אתי"; וכך: "למען תלמד ליראה את ה' אלהיך" (להלן יד, כג), "למען ילמד ליראה" (להלן יז יט), "ילמדו ליראה" (להלן לא, יג). יראת ה' נקנית בלימוד ובאימון; יראת ה' היא ידיעה רוחנית ויכולת רוחנית, ושתי אלה כאחת ממצות את מושג ה"לימוד". השיעור הראשון באותה אמנות רוחנית ומוסרית ניתן לנו מאת ה' בעצמו, וכל מה שנאמר לאחר מכן מתאר את השיעור הזה. הוא השמיענו את דברו מבלי להיראות לעינינו; שמענו את קולו, אך לא ראינו אותו; כאל שאיננו נראה הוא נודע לנו על ידי דברו; ובדברי תורתו אלינו הקים לנו ברית עולם. המשווה את ה' לנגדו תמיד - ואף על פי שאין הוא רואהו בעיניו - והשוּמַע בכל עת את דברו, את דבר רצונו, הוא הקרוי: ירא את ה'. "ירא" קרוב אל "קרא": הוא קורא את ה' אליו ומשווה אותו לנגדו. משום כך דבר ה', דבר תורתו, הוא "שמו", שהרי בתורתו הוא נודע לנו וב"שם" זה אנו הוגים באל שלא ראינוהו מעולם, אך שמענו את קולו; ובמקום אשר ישכון שם דבר תורתו, שם "ישכון שמו". "ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר - יבחר לשכון שמו שם וגו' למען תלמד ליראה את - ה' אלהיך כל הימים" (להלן יד, כג; וראה פי' שם). עכ"ל.

וכתב המכתב מאליהו לבנו טרם הגיעו לגיל מצוות, הובא בספרו חלק ד' חלק המכתבים תרצ"ד וז"ל, ומעתה עלינו לשאול את עצמינו אם יראת שמים כה חשובה מי יתן אותה לנו אולי אפשר לקחת אותה באיזה חנות? לא אין מי שיתננה לנו ואפילו הקב"ה בעצמו לא יתננה לנו אלא אנו צריכים בעצמינו לקנותה כולה ולהכניסה בתוך ליבנו כי הרי אמרו חז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וכו'.

והדרך היא כמו שכתב הרבינו יונה בספר היראה, תמיד הרגל על שפתיך דברי יראת שמים כגון: "הוי עז כנמר", "סוף דבר הכל נשמע" (קהלת יב), "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה" וגו' (דברים י), "מאד מאד הוי שפל רוח", וכיוצא באלה הרגל על לשונך ואז לא תכשל.

סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא כי זה כל האדם.

ואיתא בברכות ו: ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל אדם שיש בו יראת שמים - דבריו נשמעין, שנאמר: סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו'. מאי כי זה כל האדם? אמר רבי אלעזר: אמר הקדוש ברוך הוא: כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה. רבי אבא בר כהנא אמר: שקול זה כנגד כל העולם כולו. רבי שמעון בן עזאי אומר, ואמרי לה רבי שמעון בן זומא אומר: כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה.

ומול גדלות השם ית' הרי שאנו כאין ואפס ואין עוד מלבדו כפשוטו ממש ובהרבות ההתבוננות בזה נצא מהמלומדה ולפניו נעבוד ביראה ופחד ונודה לשמו תמיד.

והמשנה באבות אומרת, אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה. ובביאור משנה זו נראה, כי החכמה היא תחילת האצילות כידוע, והיראה היא תחילת הצמצום, ההגבלה היינו יראה, אלקים עשה שיראו מלפניו, נמצא שהצמצום שנעשה לצורך האצילות שהיא החכמה, כח מה, כרוכין זה בזה. והבן.

